Beleidsplan

Stichting Leidse Deken

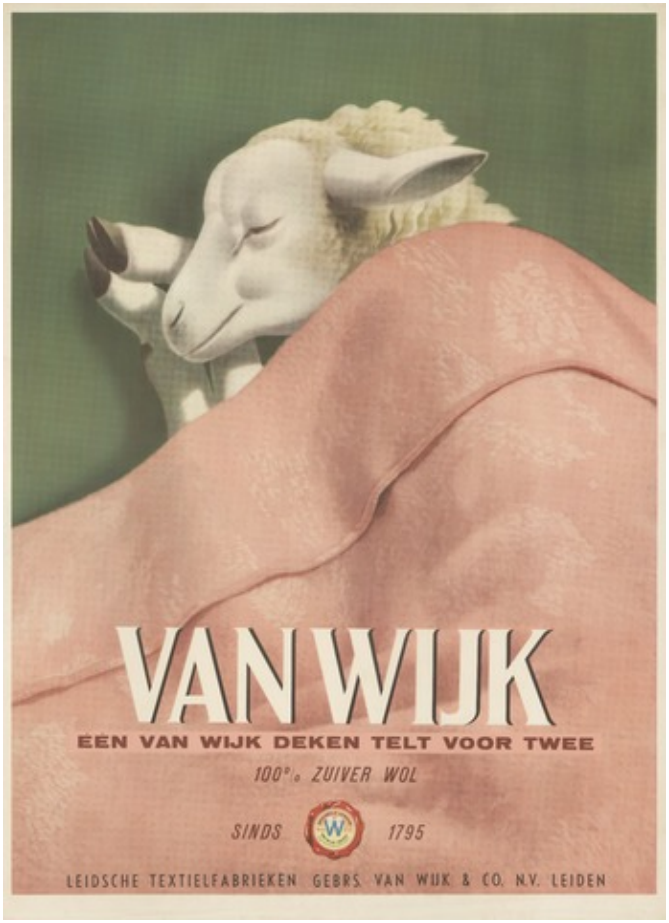

Wij maken iedereen verliefd op Leidse dekens

Leiden, maart 2021

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Visie & missie	p. 4
Doelstellingen & toekomstplannen	p. 5
Doelgroepen	p. 7
Activiteiten	p. 8
Planning	p. 9
Financiën & fondsenwerving	p. 10
Begroting	p. 10
Communicatie	p. 12
Tot slot – kleine dekengeschiedenis	p. 13
Bronnen	p. 18

Inleiding

In dit beleidsplan wordt de visie en de missie van de op 5 november 2020 opgerichte Stichting Leidse Deken geformuleerd. Voorts willen we ingaan op de doelstellingen die we willen bereiken en de concrete activiteiten die we hiertoe gaan ondernemen. Ten slotte geven we heel globaal aan hoe we onze plannen willen financieren en een bredere bekendheid geven. Daarna volgt een kort overzicht van de Leidse textielgeschiedenis met – uiteraard – de focus op de dekenindustrie.

Wie is er niet groot geworden onder een warme Leidse deken?

Leidse dekens; gewoon en toch bijzonder

Wat rest van de Leidse dekennijverheid zijn de oude fabriekshallen, die een andere functie hebben gekregen, een paar machines in de collectie van Museum De Lakenhal en de herinnering. De Leidse maakindustrie lijkt dood, maar schemert nog door in het stadsbeeld en zit nog in de hoofden van (oude) Leidenaars die in de fabrieken hebben gewerkt. En nu nog slapen mensen onder de laatste Zaalberg-dekens, zo goed gemaakt en duurzaam zijn ze: innovatie van 1770 tot 1976. Dekens zijn een herinnering aan lang vervlogen tijden; toen de meeste mensen nog onder dekens sliepen; toen je als kind nog door je moeder met deken en laken werd ingestopt in bed; toen een kleurrijke deken in een tienerkamer nog dezelfde functie had als een hip dekbed nu.

Visie

De Leidse textielgeschiedenis is intrigerend. Vanaf de middeleeuwen vonden vele Leidenaren emplooi in deze tak van nijverheid, die zo bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de stad. De dekens die in de 19e en 20e eeuw werden gemaakt, waren een begrip in ons land: een Leidse deken is een mooie kwaliteitsdeken. Veel gebouwen in het centrum van Leiden (Lakenhal, wevershuisjes en panden van de dekenfabrieken Scheltema en Van Wijk) herinneren aan de textielnijverheid en de dekenindustrie.
Maar wat zijn de verhalen achter deze façades? Hoe is het de dekennijverheid vergaan vanaf de middeleeuwen tot midden 20ste eeuw? En waarom genoten nu juist die Leidse dekens zoveel bekendheid?
De Stichting Leidse Deken gaat op zoek naar de antwoorden op deze vragen. Zo kunnen we het Leidse dekenverhaal optekenen, doorgeven en levend houden.

Missie

De Stichting Leidse Deken wil de ooit zo roemrijke Leidse dekenproductie op de kaart zetten. Onze missie is tweeledig en richt zich zowel op het heden als het verleden door…
… kennis over de Leidse dekennijverheid te vergaren en te verspreiden en
… met concrete projecten met ondernemers, musea, kunstenaars en ontwerpers de dekennijverheid nieuw leven in te blazen.
Ofschoon er veel is gepubliceerd over Leiden als textielstad wil de Stichting Leidse Deken nader onderzoek initiëren. In het bijzonder naar de dekenproductie in de vroege periode, maar zeker ook naar de dekenindustrie in de 19e en 20e eeuw.
Verder wil de stichting de mogelijkheden onderzoeken om een bescheiden, al dan niet ambachtelijke dekenproductie te hervatten. Is er een (toepasselijke) plek waar oude machines weer kunnen draaien met de hulp van vrijwilligers? Door deze experimentele industriële archeologie kan kennis worden verworven en verspreid over het historische maakproces; tegelijkertijd kunnen hier samen met eigentijdse vormgevers moderne dekens vervaardigd worden.
Anders gezegd; de stichting wil door gericht onderzoek, waarvan 'oral history' deel uit maakt, kennis die er nu nog is over de Leidse dekenproductie 'redden'. Naast de productie van moderne Leidse dekens zou deze weefstudio ingezet kunnen worden voor bijvoorbeeld cursussen textiel design en experimenten ten behoeve van een nieuwe dekenfabricage gericht op duurzaamheid. Zo legt de stichting de link met het nu en de actualiteit. Want de warmte die een lokaal geproduceerde deken kan geven is duurzaam.
Naast verhalen zal de stichting als referentiemateriaal op bescheiden schaal voorwerpen verzamelen rond het thema Leidse Deken.

Het staat de stichting voor ogen om de belangstelling voor de Leidse dekennijverheid onder verschillende doelgroepen te vergroten. Dit betekent dat de stichting op uiteenlopende manieren en door de inzet van diverse communicatiemiddelen verworven kennis zal delen en educatieve projecten zal ontwikkelen.

Wij maken iedereen verliefd op Leidse dekens

Om in zijn missie te slagen zal de stichting samenwerking zoeken met relevante partijen en fondsen werven.

Bovenstaande visie en missie zijn niet statisch en zullen worden bijgesteld als door onderzoek nieuwe inzichten ontstaan.

Doelstellingen & toekomstplannen

De Stichting Leidse Deken wil…

1. **de herinnering aan een mooi Leids product levend maken en houden / de draad weer oppakken van het Leidse textielverleden;**
   Dekens zijn opnieuw in trek. Nu vaker als plaid op de bank. Mensen zijn bereid er geld aan uit te geven, zeker als er een 'verhaal achter zit'.
   Dat het ambacht in de belangstelling staat, komt onder meer tot uiting in het succes van het Crafts Council Nederland. Deze organisatie pleit voor een herwaardering van de creatieve ambachtscultuur in Nederland en voor het behoud van ambachtelijke technieken. De in eeuwen opgebouwde kennis is belangrijk voor de toekomst, zeker in deze tijd van digitalisering, robotisering, massaproductie, uniformiteit. 'Craft' staat voor kwaliteit, creativiteit, schoonheid, duurzaamheid, menselijke touch, identiteit, diversiteit, learning by making, kennis, wijsheid, innovatie en onafhankelijkheid.

   Fabrieken als Van Wijk en Zaalberg zijn bijzonder geweest, ondernemend en vooruitstrevend. Uiteindelijk hebben ze het in de vorige eeuw afgelegd tegen de lage lonen landen. De nieuwe trend nu is weer omgekeerd: het streven is meer lokaal te produceren.

Educatiekoffer van Zaalberg voor huishoudonderwijs

2. **de Leidse dekenproductie op de kaart zetten / zichtbaar maken in het stadsbeeld van Leiden als maakstad als voorloper van Leiden als denkstad; kenniscentrum worden rond het thema 'Leidse dekens'**;
   Het is jammer dat er, behalve in de Lakenhal en het Wevershuisje, weinig aandacht aan het rijke textielverleden van Leiden wordt besteed. Hier wil de Stichting Leidse Deken verandering in brengen. Doel is het weer oppakken van de draad van het Leidse textielverleden met de focus op de dekennijverheid door onderzoek, cursussen, en presentaties. De geschiedenis wordt ook letterlijk op de kaart gezet: er komt een wandelroute langs het Leidse dekenverleden.

3. **belangstelling voor de Leidse dekennijverheid onder verschillende doelgroepen stimuleren;**
   In onze wereld waar steeds meer aandacht aan duurzaamheid besteed wordt, ligt ook een uitdaging. Denk bijvoorbeeld aan het lokaal produceren van dekens/plaids van gerecyclede wol (het is mogelijk deze op kleur in te kopen), het hergebruik van oude Leidse dekens (op marktplaats zijn ze volop te koop). Aan

Leidse dekens voor op de Leidse terrassen en voor in de Leidse hotels. Een buitenlandse student neemt een Leidse deken mee naar huis als haar of zijn studie is afgerond. En… met een warme Leidse deken op de bank of op bed, kan de kachel een graadje lager.

4. **dekens lokaal produceren, indien mogelijk op oude machines**
   Museum De Lakenhal bezit nog twee oude machines. Het zou prachtig zijn die te tonen en wellicht weer te laten draaien.

In het museumdepot staan een schrobbelmachine om wol te kaarden (b) en een Slubbing Billy, een voorspinmachine (o).

'Vast staat […] dat de machine na 1853 bij de Firma de Weduwe A. Parmentier en Zonen in Leiden in gebruik moet zijn genomen. Dit bedrijf stond onder meer bekend als spinnerij, vollerij en dekenfabriek.'* Bovendien is er filmmateriaal dat de werkende machines toont. Mogelijk zijn de machines in combinatie met films en foto's (tijdelijk) te exposeren. Of de machines ook weer kunnen draaien is de vraag. De Stichting Leidse Deken gaat dit samen met het museum onderzoeken.

Bambam en Brouwerij Pronck zijn al enige tijd in gesprek met de gemeente om mogelijk eigenaar te worden van het pand aan de Langegracht dat zij nu huren, inclusief het plein. De bedoeling is om in de toekomst op het plein nieuwbouw te realiseren, waarin de onderste strip ambachtelijke bedrijven een plek kunnen krijgen.

*Artikel 'Billy op zolder' van Frank van Deijk in Textielhistorische Bijdrage 36 (1996).

Doelgroepen

1. bewoners van Leiden, jong en oud;
2. historisch geïnteresseerde Leidenaren, maar ook mensen in de wijken waar dekenindustrie gevestigd was;
3. buitenlanders in Leiden: de uitwisselingsstudenten en de vele expats
4. beoefenaren van textiel design (volwasseneneducatie, ook volksuniversiteit, kunstenaars);
5. oud-werknemers uit de dekenindustrie;
6. bezitters van resterende fabriekspanden;
7. beïnvloeders: beleidsmakers, monumentenzorg, Heemschut;
8. onderwijs:
    i. basisonderwijs (canon van Leiden),
    ii. voortgezet onderwijs, speciaal vmbo (materialenkennis, techniek),
    iii. HBO kunstacademies / design academie,
    iv. universitaire vakgroepen, (kunst)geschiedenis/archeologie.

Activiteiten

De Stichting Leidse Deken beoogt de doelstellingen te verwezenlijken door…

- te (doen) onderzoeken of het mogelijk is de machines voor dekenfabricage uit de collectie van Museum de Lakenhal in elkaar te zetten en op een toepasselijk plek te tonen;
- -indien mogelijk- de oude machines te laten draaien om hiermee een kleine oplage, modern vormgegeven dekens te produceren tegen kostprijs;
- onderzoek te (laten) doen naar de geschiedenis van de Leidse dekennijverheid (sociaal-economisch, technisch-ambachtelijk, migratie etc.);
- materieel (voorwerpen) en immaterieel (oral history - verhalen over bijvoorbeeld maakproces of familiegeschiedenis van werknemers in de dekenindustrie) erfgoed bijeen te brengen rondom het thema 'Leidse dekens';
- educatieve projecten te ontwikkelen voor verschillende doelgroepen (voor jong en oud), waaronder het onderwijs;
- te communiceren over bevindingen en activiteiten via onder meer de eigen website en andere beschikbare vormen van media;
- onderzoeksresultaten te publiceren op onder meer de eigen website;
- het (doen) organiseren van of deelnemen aan evenementen, activiteiten, bijeenkomsten (presentaties en tentoonstellingen, lezingen, stadswandeling);
- samen te werken met diverse relevante organisaties en instellingen, zoals Erfgoed Leiden, STIEL, Museum de Lakenhal, Museum het Leids Wevershuisje, Het Ambachtsplein, het onderwijs, BplusC, St Textiel informatie en documentatie Centrum**,** Textiel Research Centrum Leiden, St. Levend Ambacht Leiden, Singelpark, etc;
- het (doen) geven van advies en/of begeleiding;
- fondsen te werven

Het begin van een mooie verzameling

Planning

Om deze activiteiten te kunnen ontplooien, zal de stichting met de hulp van bestuursleden en een bescheiden startkapitaal de volgende stappen zetten:

December 2020/februari 2021
> schrijven beleidsplan (aanvullingen begroting, communicatie)
> rondsturen beleidsplan

Januari 2021
> eerste gesprek Museum de Lakenhal, Jori Zijlmans (doorlopend)

Februari 2021
> opstellen programma van eisen website, tekst en beeld website, aanvraag ANBI
> punten voor projectplan voor haalbaarheidsstudie naar mogelijkheden om machines voor deken-fabricage uit de collectie van Museum de Lakenhal te exposeren en mogelijk opnieuw te laten draaien
> inventarisatie kleinschalige activiteiten (laaghangend fruit)

Maart 2021
> beleidsplan definitief
> bouw website, met uitloop naar april
> fondsenwerving voor kleinschalige activiteiten (stadswandeling en presentatie voormalige V&D) op basis van projectplannen

April 2021
> bouw website afronden, publiceren beleidsplan + ANBI

Mei 2021
> lancering website, bekendmaking Stichting Leidse Deken, persbericht (interview Leidsch Dagblad)
> fondsenwerving haalbaarheidsstudie machines
> presentatie in voormalige V&D

Juni 2021
> stadswandeling ontwikkelen

Najaar 2021
> opstarten haalbaarheidsonderzoek machines

En verder …..

Deze planning zal doorlopend up-to-date worden gemaakt.

Financiën en fondsenwerving

De middelen van de Stichting Leidse Deken zijn op dit moment beperkt. Momenteel kunnen activiteiten worden uitgevoerd dankzij giften en de vrijwillige inspanning en expertise van bestuursleden en hun netwerk.

Concreet betekent dit dat administratieve kosten, het ontwikkelen van een logo en de realisatie van een website kunnen worden gefinancierd. De Stichting Leidse Deken zal zich ervoor inspannen donateurs en fondsen te werven om de vaste lasten voor het lopende jaar en de komende jaren, en projectkosten voor het maken van een kleine expositie in 2021 te bekostigen.

Met betrekking tot de publieksactiviteiten is het de bedoeling dat deelnemers een beperkte vergoeding zullen bijdragen, bijvoorbeeld aan de stadswandeling en educatieve programma's. Bij de realisatie van een (stalen)boek, zal ook de verkoop ervan bijdragen in de kosten. Bij lezingen en presentaties kan een vergoeding worden gevraagd aan bezoekers.

In 2021 is het doel om 25 donateurs te werven a 25 euro per jaar. Van dat bedrag kan de stichting sparen om een klein eigen vermogen op te bouwen. Daarmee kan het in fondsenwerving zijn voordeel doen, omdat door fondsen en subsidiënten vaak wordt gevraagd zelf een (klein) deel van een project mede te bekostigen. Bovendien kunnen eventuele tegenvallende resultaten dan enigszins worden opgevangen. De stichting beoogt het aantal donateurs gestaag te laten groeien naar 100 in 2024. We denken na over een gepaste tegenprestatie.

De cijfers in onderstaande begroting zijn schattingen en (nog) niet gebaseerd op offertes, met uitzondering van de kosten voor de website. Voor de verdere toekomst zijn de cijfers eveneens indicatief.

Begroting

Meerjarenbegroting Leidse Deken 2021-2024					
			uitgaven/kosten	**dekking/inkomsten**	
		wat			**wie/wat**
2021	***vast***	hosting website	200		
		KvK	60		
		diversen	100		
	subtotaal		**360**	**625**	25 donateurs
	project	ontwerp logo	500	500	gift
		bouw website	500	500	gift
		expo V&D	3000	3000	Fonds/gift
		haalbaarheidsonderzoek machines	5000	5000	fondsen
	subtotaal		**9000**	**9000**	
	TOTAAL		**9360**	**9625**	

			uitgaven/kosten	dekking/inkomsten	
		wat			**wie/wat**
2022	***vast***	hosting website	215		
		KvK	65		
		diversen	100		
	subtotaal		**380**	**1250**	50 donateurs
	project	tentoonstelling LH	10.000	10.000	LH/fondsen
		stadswandeling	5000	5000	fondsen, verkoop
		educatief programma	5000	5000	fondsen, verkoop
		onvoorzien	1000	1000	donaties
	subtotaal		**21.000**	**21.000**	
	TOTAAL		**21.380**	**22.250**	
			uitgaven/kosten	**dekking/inkomsten**	
		wat			**wie/wat**
2023	***vast***	hosting website	220		
		KvK	70		
		diversen	100		
	subtotaal		**390**	**1875**	75 donateurs
	project	boek	20.000	18.000	fondsen
		onvoorzien	2000	3000	donaties, verkoop boek
	subtotaal		**22.000**	**21.000**	
	TOTAAL		**22.390**	**22.875**	
			uitgaven/kosten	**dekking/inkomsten**	
		wat			**wie/wat**
2024	***vast***	hosting website	225		
		KvK	75		
		diversen	100		
	subtotaal		**400**	**2500**	100 donateurs
	project			2000	verkoop boek
	subtotaal				
	TOTAAL				

Communicatie

Het communicatiebeleid van de stichting is erop gericht belangstellenden te enthousiasmeren en verder te interesseren voor de Leidse dekengeschiedenis en de mogelijkheden voor hedendaagse toepassingen. Dit in een wisselwerking, want de stichting laat zich ook graag voeden met de input en kennis van iedereen die iets weet van of heeft met Leidse dekens.

De website van de stichting zal het voornaamste communicatiemiddel worden. Verder zal de stichting een digitale nieuwsbrief (4x per jaar) verspreiden onder belangstellenden die zich daarvoor aanmelden via de website, alsmede persberichten naar een nog op te stellen perslijst. Op de website is informatie te vinden, onder meer over onze activiteiten en die van anderen als ze Leidse dekens of gerelateerde onderwerpen als centraal thema hebben. Ook zijn er een 'Kleine geschiedenis van de Leidse Deken nijverheid' en resultaten van toekomstig onderzoek en andere publicaties te vinden. In de toekomst denken we erover een webwinkel te realiseren. En alle webteksten ook in het Engels te publiceren, zodat de informatie ook voor anderstaligen toegankelijk is. We vinden dat belangrijk in de internationaal georiënteerde wetenschaps- en universiteitsstad Leiden.

Maar we willen niet alleen zenden. In de communicatie gaat het ons om een wisselwerking en zoeken we naar interactie met de diverse doelgroepen. Hierdoor zal de betrokkenheid sterk groeien. Daarvoor zijn de sociale media als communicatiemiddel zeer geschikt. We zullen actief om input vragen en betrekken belangstellenden bij de activiteiten die we ontwikkelen. Bijvoorbeeld door te vragen (kinder)foto's met een Leidse deken, die een dierbare herinnering vormen, te delen op Instagram.

Lekker warm onder een Leidse babydeken!

Tot slot – een kleine dekengeschiedenis

De Leidse dekenindustrie wortelt in een ver verleden. De productie van wollen stoffen in Leiden gaat terug tot ver in de middeleeuwen. Specifiek over de productie van dekens is helaas weinig bekend uit deze vroege periode. Dit in tegenstelling tot de verwante en succesvolle lakennijverheid, die in de Gouden Eeuw in Leiden uitgroeit tot grootste in Europa. Hoewel het moeilijk is voor te stellen dat de dekenfabricage pas in 1578 in textielstad Leiden opkomt, als deze vanuit Duffel in Vlaanderen naar Leiden wordt overgebracht, wordt 1578 in een uitgave over de wollendekenfabriek Zaalberg als start van de dekennijverheid genoemd:

Men kan derhalve het jaar 1578 als het begin beschouwen van de fabricage der later zo beroemd geworden Leidse dekens.

Het is omstreeks diezelfde tijd dat de bloei van de textiel in Leiden goed op gang komt. Na het Leids Ontzet (1574) breekt er een periode van vernieuwing aan. Dan komen er vele vluchtelingen naar de stad uit Vlaanderen en het huidige Noord-Frankrijk. Leidse achternamen van nu verwijzen naar de immigranten van toen: Devilee, Siera(t), De la Rie, Eradus of Erades, Chaudron, Brussee, Segaar, etc. Hun esprit en technische kennis vonden een vruchtbare voedingsbodem in bestaande handel, productie én ontwerpen.

Op basis van in Amsterdam gevonden Leidse loodjes kan worden geconcludeerd dat omstreeks 1275 al textiel in de stad wordt geproduceerd. Vanaf de 14e eeuw is de textielnijverheid er de basis van de stedelijke economie. Een groot deel van de Leidse inwoners is dan in deze tak van nijverheid werkzaam als wever, spinner, verver en in de verkoop van de eindproducten. Aan het eind van de 15^{e} eeuw heeft de textiel het door oorlogen en stakingen moeilijk. In de 16^{e} eeuw zet het verval door, maar tegen het eind van deze eeuw is er een opleving, met ongekende bloei in de 17^{e} eeuw. Leiden is in de Gouden Eeuw de grootste textielproducent van Europa, het belangrijkste centrum van nijverheid in Nederland, waar het merendeel van de bijna 45.000 inwoners in de textiel werkt. Na een neergang in de 18^{e} eeuw, volgt in de 19^{e} eeuw opnieuw een bloeiperiode. Ook dan is textiel voor de stad van economisch belang en loopt de textielindustrie voorop bij de invoering van stoomkracht. De textielfabrieken in de stad zijn voor die tijd modern en goed geoutilleerd; de nieuwste machines worden er geïnstalleerd.

In de 19^{e} eeuw zijn er tal van dekenfabrieken in Leiden. De laken- en wollenstoffen fabriek van Krantz (1799) gaat in 1827 als eerste in Leiden over op stoom voor de aandrijving van de machines. Dekenfabriek Zaalberg (1814) gooit hoge ogen met zijn producten op diverse Wereldtentoonstellingen. Overigens wordt op deze wereldtentoonstellingen rijkelijk met prijzen gestrooid. Hoe dan ook; de hoge kwaliteit van de Leidse dekens, ook die van andere Leidse dekenfabrieken, waaronder Scheltema (1817), Van Wijk (1815) en Zuurdeeg (1805), wordt steeds genoemd. Samen met vele kleinere deken- en duffel-producenten, spinnerijen, weverijen, breifabrieken, etc. is de dekenindustrie in de 19^{e} eeuw de belangrijkste werkgever in de stad.

Laken = dunne wollen stof voor kleding
Duffel = dikke wollen stof, o.a. voor dekens en jassen

Maar ook in Leiden geldt de wet van de remmende voorsprong: op den duur wordt de Leidse textiel voorbijgestreefd door die van Twente (Enschede) en Tilburg. Na ruim zeven eeuwen komt het definitieve einde in 1981 als de Leidse Wolspinnerij zijn poorten sluit. Dan hebben Van Wijk, Krantz en Clos & Leembruggen hun productie al beëindigd en is Zaalberg vertrokken naar elders. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het steeds moeilijker om met lagelonenlanden te concurreren. Thans is de textielindustrie volledig uit Leiden verdwenen. Wat rest zijn straatnamen, oude gebouwen, machines, dekens, oude foto's en de herinnering.

Tilburg heeft zijn erfgoed goed behouden. Het TextielMuseum is daar hét voorbeeld van. Enschede probeert sinds kort met de slogan 'Enschede Textielstad', het textiel weer naar de stad terug te brengen. Er vindt daar weer textielproductie plaats in de fabriek van Ter Kuile. Museum de Lakenhal besteedt aandacht aan de Leidse textielgeschiedenis, met de focus op het beroemde Leidse Laken.

De rijke bedrijfsarchieven schetsen een beeld van Leiden textielstad in de 19^{e} en 20ste eeuw. Hieronder een overzicht van de belangrijkste spelers van destijds.

Van Wijk

De Leidsche Textielfabrieken Gebroeders Van Wijk & Co N.V. is een Leidse fabrikant van dekens, breigarens en sokken. Zij bestaan van 1795 tot 1957.

Van de oprichting tot 1815 worden de dekens nog thuis geweven. In dat jaar wordt in de Kerksteeg het eerste fabriekje voor wollen dekens opgericht door W.F. van Wijk. In 1847 betrekt het bedrijf een pand aan de Herengracht. Later neemt het de sajetfabriek (productie van korte wolvezels) van P. de Geer over en in 1864 wordt de eerste stoommachine (40 pk) aangeschaft. In 1871 verhuizen de Gebroeders Van Wijk naar een pand in de Vestestraat, alwaar ook een stoommachine wordt geïnstalleerd.

In 1913 opent de breigarenfabriek aan het Levendaal. In de Eerste Wereldoorlog produceert de fabriek veel goederen voor het leger. Uitbreiding vindt plaats in 1929 en in 1945. In dat laatste jaar wordt een dekenfabriek aan de Kanaalweg operatief.

Het bedrijf ontwikkelt zich tot een grote producent en is regelmatig op wereldtentoonstellingen en jaarbeurzen te zien.

De neergang van het bedrijf begint in 1957 met de fusie met Cranenburg & Van Heringa. Het nieuwe bedrijf heet Van Wijk en Heringa; het wordt in 1963 opgekocht door Reinder Zwolsman.

Zaalberg

In 1770 sticht Jonathan Zaalberg een lakenfabriek in een pakhuis aan de Nieuwe Rijn. Zijn zoon Johannes Cornelis (geboren in 1765) neemt de fabriek, die een kwijnend bestaan leidt, in 1800 over. Hij sticht in 1814 de wollendekenfabriek tussen de Herengracht en de Vestestraat, voor fabricage van wollen dekens en aanverwante artikelen (tocht- en zeeduffels* en wollen garens).

*https://www.vakkleding.nl/product/leidse-zeeduffelcoat-merk-biesothoutje-touwtje/

In 1830 komt er verandering in het bedrijf dankzij de stoomkracht. Het gaat goed met de zaak. In binnen- en buitenland krijgen de Zaalberg-dekens vele (24 keer) hoge onderscheidingen. Ook als werkgever oogst Zaalberg veel lof.

Zaalberg levert aan Koning Willem III en voor koningin Emma maakt het zeer fijne dekentjes voor het wiegje van Wilhelmina. Ook vermeldenswaard is de gevelsteen van het liggende schaap, die aan het begin van de Vestestraat geplaatst is. Zaalberg heeft daar in het begin van de 20ste eeuw een rijwielbergplaats voor zijn werknemers.

Toch komt de firma Zaalberg, net als de andere dekenfabrieken, in de jaren 70 in de problemen. In 1976 neemt Sigmacom uit Tiburg Zaalberg over. Met het opblazen van de schoorsteen van de Zaalberg-dekenfabriek aan de Vestestraat in 1980 verdwijnt een markante herinnering aan de textielindustrie uit het Leidse stadsbeeld.

Scheltema

Het is moeilijk te zeggen wanneer de fabriek Scheltema precies gestart is. In de bedrijfsarchieven wordt 1817 genoemd als oprichtingsjaar. De lage gebouwen aan de Marksteeg dateren uit 1850. Ongeveer 100 jaar eerder begon Jacobus Scheltema Janszoon zijn fabriek in stoffen, sajetten (garen van korte wolvezel) en wollen garens.

In 1828 drijft een paardenmolen de werktuigen aan. In 1833 wordt een vergunning aangevraagd voor een stoomwerktuig met lage druk. Bang voor vernieling van de gebouwen en vervuiling van het grachtwater, komen er veel bezwaren van omwonenden en omliggende fabrieken. Uiteindelijk geeft Gedeputeerde Staten onder voorwaarden toestemming voor een machine met veel hogere druk (hoge schoorsteen, filteren water, veiligheidsmaatregelen).

Evenals Zaalberg wint Scheltema vaak prijzen op internationale tentoonstellingen. Zonder de kwaliteit van de Leidse dekens in twijfel te trekken, moet worden gezegd dat vrijwel elke deelnemer aan dergelijke internationale tentoonstellingen met een prijs naar huis gaat.

In 1854 werken er bij Scheltema ongeveer 100 arbeiders in een op het oog moderne fabriek. In 1890 komt er echter veel kritiek van werknemers op de slechte werkomstandigheden. Het bedrijf blijkt veel minder gemechaniseerd (verhouding pk's en arbeidskrachten) dan de andere bekende Leidse fabrieken.

Hoewel vanaf 1890 de elektromotor al belangrijker is dan de stoommachine, heeft Scheltema die in 1908 nog steeds niet. In 1899 bouwt het bedrijf een nieuwe fabriek op de hoek Marksteeg/Oude Singel. Volgens bronnen wordt hierbij de architectuur belangrijker gevonden dan de functionaliteit.

In 1913 schaft Scheltema eindelijk een elektromotor aan en breken er goede tijden aan. In de Eerste Wereldoorlog neemt het gemobiliseerde Nederlandse leger veel dekens af. In het interbellum begint een neergaande lijn, maar het bedrijf houdt nog stand tot 1958 onder leiding van de familie Wassenaar, die de geleidelijk uit beeld verdwijnende familie Scheltema vervangt. In 1956 worden er nog veel overwerkvergunningen aangevraagd, maar in 1958 volgt dan toch de liquidatie. Een fusie mislukt; het bedrijf blijkt niet groot genoeg om de economische schommelingen na de Tweede Wereldoorlog op te kunnen vangen.

Minder bekende fabrieken

Er zijn nog vele andere, kleinere dekenfabrieken geweest, waar veel minder over bekend is. Hier zou nog onderzoek naar gedaan moeten worden.

- Broekhof J.,
- Dekenfabriek, Nv de Leidsche, overgenomen in 1910 door Zaalberg
- Hoogenboom en Zn JJJ
- Nomme Gebr. Van
- Pols, J.
- Poot en CO, Leidsche Breifabriek v/h Pen, J. van
- Prins, J.B.
- Roozendaal, J.P.
- Wensen, H.J. van
- Ysselsteijn, P.F.J.
- Zuurdeeg en ZN, Fa. Janszoon

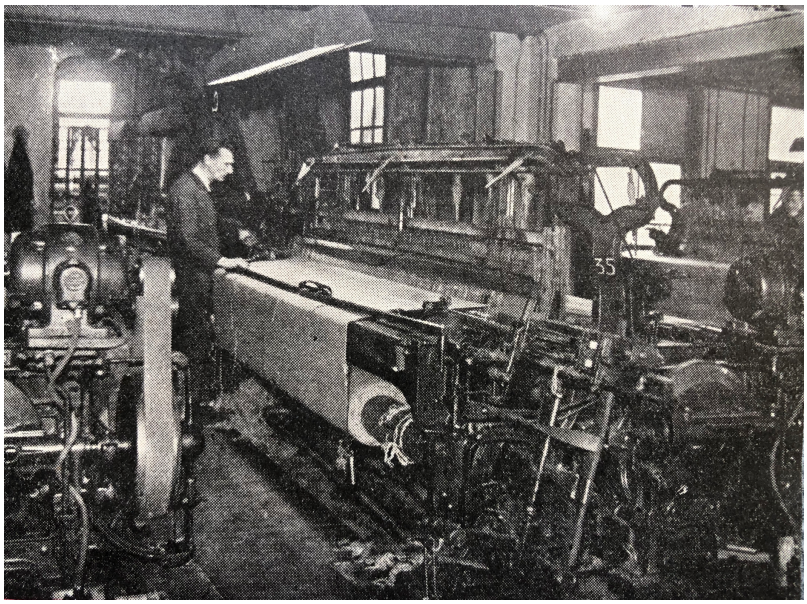

Foto van het weefgetouw uit het boekje behorende bij de educatiekist van Zaalberg uit de jaren 50. Het boekje beschrijft in woord en beeld het productieproces in de dekenfabriek van Zaalberg te Leiden.

Bronnen

- https://www.dbnl.org/tekst/_gid001194001_01/_gid001194001_01_0099.php
Samenvatting van: De geschiedenis van de Leidsche Lakenindustrie (1908) N.W. Posthumus, 3 delen, uitgegeven door Martinus Nijhof, 's Gravenhage.
- https://www.hollebeek.nl/leiden/ldnjaar.html
- Van schaap tot deken, in opdracht van en in samenwerking met de Leidsche Textielfabrieken Gebr. Van Wijk en Co NV te Leiden, uitgegeven door Stichting Onderwijstentoonstellingen.
- Leidse wevers onder gaslicht (1952), schering en inslag van Zaalberg dekens onder gaslicht (1850-1915), uitgegeven in opdracht van A.J. Backer.
- Leids fabricaat 1, een stadswandeling langs industrieel erfgoed (1989), onder redactie van C.B.A. Smit en H.D. Tjalsma (STIEL).
- Leids fabrikaat 2, de geschiedenis van Leidse bedrijven (1999), onder redactie van Eric Jan Weterings.
- Een buurt op de schop (2011), Anne de Hingh, uitgegeven door Primavera Pers Leiden
- Diverse artikelen, o.a. 'Billy op zolder' van Frank van Deijk in Textielhistorische Bijdrage 36 (1996).

We hebben getracht alle rechthebbenden op te sporen en te benaderen om permissie te vragen voor publicatie van het beeldmateriaal in dit beleidsplan. Mocht u rechthebbende zijn en niet zijn benaderd, neemt u dan s.v.p. contact met ons op zodat wij een vermelding kunnen plaatsen ofwel – indien gewenst – het beeld kunnen verwijderen.